

УДК 81'253

ДО ПРОБЛЕМИ ОНОМАГЕНЕЗУ (НА ПРИКЛАДІ ДЕОНІМНОЇ ЛЕКСИКИ В РІЗНИХ МОВАХ)

Шкурко Т.А., Должанська О.І.

Актуальність. У світі важливості вивчення проблем міжкультурної комунікації, запобігання непорозуміння в процесі спілкування, з точки зору поповнення словникового складу різних мов доцільним вважається звертання до процесу деонімізації (апелятивізації), тобто переходу імені власного в розряд імені загального без афіксації. Вивчення питання семантичного наповнення цих імен є необхідним для теорії і практики перекладу, щоб з'ясувати їх еквівалентність для адекватної передачі у тексті перекладу. Розглядається також питання щодо розвитку пропріальних одиниць як в межах однієї мови, так і при їх запозиченні іншими мовами, те, що належить сфері ономагенезу.

Отже, *мета* дослідження – розглянути приклади пропріальних одиниць, а саме антропонімів, які в різних мовах функціонують як деоніми, дослідити їх семантику, визначити центральні та периферійні риси в цьому аспекті.

Вступ до проблеми. За спостереженнями лінгвістів, „специфіка деонімічної номінативної сфери визначається її генетичним походженням: вона будується на стику дистинктивності (виділення індивіда з колективу) та інтеграційності (об'єднання носіїв одного імені в клас), з одного боку, і глобалізації імені загального в один клас – з іншого” [3, с.89]. Можна виділити традиційні джерела тих імен власних, які потім переходили у загальні. Для багатьох мов – це давньогрецька і давньоримська міфологія, Біблія, літературні джерела. Ці імена власні називають також „алюзивними” [9, с.25], які, за визначенням В.С. Виноградова, „у носіїв мови асоціюються з певним словом з фольклорних, літературних і фразеологічних джерел” [цит. за 2, с. 102]. Формування сигніфікації у деонімів відбувається семантичним шляхом, за рахунок метафоричного та метонімічного переосмислення оніма. Подібні слова розширюють свою семантику на основі конотацій, які утворюються за аналогією з характером персонажу.

Для дослідження лексичної узуалізації деонімів були підібрані приклади з різних мов (англійської, польської, української), прийнято до уваги їх словникові дефініції, а також контекстні значення. Останні вивчались на матеріалі англійської мови, почерпнутого за допомогою програми Concordance на Інтернет-сайті видавництва Macmillan [13]. Інформація щодо польських слів була взята зі статті Е. Rudnicka [11]. Це дало змогу прослідити, чи завжди ідентичними є словникові значення деонімів в різних мовах, а також визначити можливість/неможливість подальшого розвитку значень деонімів при їх мовленнєвому вживанні.

Прикладами деонімів, що вивчались, є наступні:

1) пол. *Bedeker* -- „guidebook for tourists” [11, с.156];

англ. *Baedeker – Baedeker, raids, the* – *ист.* «воздушные налеты по Бедекеру» (тотальные бомбардировки городов Кентербери, Йорк, Бат, Эксетер, не имеющих военного значения и описанных в немецком путеводителе Бедекера как исторические и архитектурные памятники; бомбардировки проводились немецкой авиацией в 1942) [6, с.45];

укр. *Бедекер* – „назва путівників по різних країнах для мандрівників, туристів; від прізвища нім. книговидавця К. Бедекера” [1, с.19];

2) пол. *golgota* – 1. “severe suffering especially the mental one”; 2. “the reason of suffering” [11, с.156];

англ. *Golgotha* – „1. 1) *библ.* Голгофа; 2) (G.) *перен.* место мучений и пыток; 2. (G.) кладбище; место захоронения” [4, с.596];

укр. *Голгофа* – 1. бібл. Голгофа (пагорб біля Срусалима; місце страти Христа); 2) місце мук і катувань; 2. цвинтар, місце поховання [1, с.68].

Україномовна назва „Голгофа” має не тільки лінгвістичний еквівалент в англійській мові (слово, яке в різних мовах має подібну звукову та орфографічну форму і співпадає повністю або частково за значенням), але й функціональний (коли відповідне слово у іншій мові не має формальної подібності у написанні і звучанні, але виконує ту саму функцію і грає ту саму роль, що й в іншій мові). Біблейське „Голгофа” у значенні „гора, місце страти Христа” може передаватися як *Calvary*; # *road to Calvary* – „хресний шлях”; образ. тж. мучеництво, муки” [1, с. 34].

3) пол. *Narcyz* – “1. a bulbous plant of a genus Amaryllidaceae with smelling flowers that have white or pale outer petals and a shallow orange or yellow cup in the center; 2. a person who is obsessed with his or her own beauty, wisdom and other features” [11, с.157];

англ. *Narcissus* – “*греч. міф.* Наркисс или Нарцисс; *образн. тж.* самовлюбленный, любующийся собой человек”; *narcissus* – “бот. нарцисс” [5, с.79]; *narcissism* – “when someone is too concerned about their appearance or abilities or spends too much time admiring them – used to show disapproval” [12, p.1001]; *narcissus* – a yellow or white spring flower, such as the daffodil [12, p.1001];

укр. „1. *Наркіс (Нарцис)* *гр. міф.* красень-юнак, що, побачивши своє віддзеркалення у воді, закохався в нього і від цього кохання помер; 2. самозакоханий; людина, що любить себе собою [1, с.105];

4) пол. *Mohawk* – не зафіксовано у словнику як деонім [11, с.157];

англ. *Mohawk*, AmE – “1. a hairstyle in which the hair is cut off the sides of the head, and the hair is made to stick up and is sometimes brightly coloured” [12, p.1059];

укр. – не зафіксовано у словнику як деонім;

5) пол. *lolita* – “a sexually attractive young girl” [11, с.155];

англ. – не зафіксовано у словнику як деонім;

укр. – не зафіксовано у словнику як деонім;

6) пол. *mentor* – “1. a person who permanently obtrudes his or her advice; 2. (old) someone’s experienced and wise advisor or teacher; 3. (horticulture) an older special plant with desirable features on to which a scion is grafted to get the same features” [11, с.158];

англ. *mentor* – an experienced person who advises and helps a less experienced person [12, p.1031];

укр. *Ментор* – „*гр. міф.* наставник сина Одиссея Телемаха”; *ментор* – „наставник, керівник, вихователь, порадник” [1, с.101];

7) пол. *korciuszek* – “a girl, typically shy and modest, often disregarded and sometimes overused by others” [11, с.159];

англ. *Cinderella* – “a person or thing that has been ignored or treated as less important than other people or things [12, p.264];

укр. 1) *Попелюшка*; 2) невтомна трудівниця [1, с.42].

Аналіз дефініцій показав, що деоніми виявляють спільні інтерлінгвальні конотації, але не всі вони співпадають за значенням у різних мовах. Особливо це проявилось в останньому прикладі (пол. *kopciuszek*, англ. *Cinderella*, укр. *Попелюшка*). У цьому випадку семантична структура деоніма утворюється за рахунок експлікації в різних мовах різних імпліцитних пресупозиційних сем оніма. Крім того, якщо деонім є відносно новим утворенням, як це можна спостерігати у випадку зі словом *Mohawk* (у значенні „тип зачіски”) з американського варіанту англійської мови, цілком природно припустити, що його вживання в різних мовах буде обмеженим.

Дослідження англійського мікроконтексту з наведеними прикладами деонімів виявило, що найчастіше вони вживаються у своїх узуальних значеннях. Найбільш вживаним мікроконтекстом є іменні словосполучення, в яких деоніми узгоджуються з епітетом-прикметником, який їх визначає, словосполучення з прийменником “of”, вживання деоніма в якості компонента іменного предиката. Цей мікроконтекст дозволяє „оживляти та оновлювати конотації, які притаманні імені історичного лиця або літературного героя” [10, с.20]: “*The gymslip Lolita is not entirely a figment of the male imagination*”; “*How the heartshaped sunglasses and the lollipop of Lolita catapulted lovely Sue Lyons to stardom*”; “*the role of cultural and political mentor to some rural group*”; “*it was professional and personal; Zednik the coach, mentor and friend*”; “*Here a solicitor can become an adviser and mentor to clients...*”; “*the cinderella of the media world*”; “*the cinderella of the mobile communications business*”; “*a sector at first regarded as British Rail's provincial Cinderella*”; “*It was a Cinderella dress and no mistake*”.

Іноді можна спостерігати експлікацію додаткових сем в контексті: “*...the story of Narcissus who thought he was the most beautiful young man in all of Ancient Greece*” (слово *beautiful* вживається в англійській мові по відношенню до жінок та дітей [12, p.117]); “*a foolish Narcissus*”; “*The phrase “Cinderella services” was coined to describe the relative paucity of care for the mentally ill, people with learning difficulties and people with physical disabilities as well as elderly people*”.

В деяких випадках деоніми вживаються для утворення певного стилістичного ефекту: “*this aristocratic Cinderella had to pinch herself to make sure that her weekend was not some idle pipe-dream*”(оксюморон); “*As they drove through rolling hills topped by Mohican clumps of trees and moved into the leafy green tunnels of Petersfield...*” (метафора); “*worshipping her broken-nosed Adonis*” (іронія) і т. ін. В поодиноких прикладах може змінюватися конотація деоніма за рахунок атрибутів: “*Even the jewels which Lovat bought as gifts were scrutinised carefully by the fierce mentor, to make sure that they were adequate and sufficiently costly*” (подібна конотація характерна, згідно словникової дефініції, для слова *mentor* у польській мові, а не в англійській).

Висновки. Підіб'ємо деякі підсумки. Проведений аналіз свідчить, що в основному деоніми співпадають за „базовою” семантичною інформацією в різних мовах. Але в деяких випадках „слабка” семантична позиція виходить на перший план (пол. *mentor*) або спостерігається експлікація в різних мовах різних імпліцитних пресупозиційних сем оніма. Зв'язний текст дає можливість маргінальним семам деонімів проявлятися у контексті. Контекстні конотації можуть бути тією базою, на основі якої в майбутньому можуть з'явитися нові значення деонімів. Існує ймовірність перетворення цих

периферійних сем, які експліковані okazіонально, у мовний факт. Це підтверджує слова Гійома, який казав: „усе в мові представляє собою процес... Нема слова, а є надзвичайно складна генеза слова, або лексигенеза” [цит. за 8. с.148].

Список літератури

1. Англо-український словник власних назв та імен. Близько 3000 слів і словосполучень / Уклад. Т.Олійник. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2000. - 208 с.
2. Артемова А.Ф., Леонович О.А. Английские имена собственные и пополнение словарного состава // Иностранные языки в школе. – С. 101-105.
3. Биженкова А.Е. Роль деонимов в формировании языковой картины мира (на материале немецкого, казахского и русского языков) // Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология. – 2004. – №4. – С.89-109.
4. Большой англо-русский словарь: В 2-х т. Ок. 150000 слов. / Сост. Н.Н.Амосова, Ю.Д.Апресян, И.Р.Гальперин и др.; Под общ. рук. И.Р.Гальперина. – 3-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 1979. – Т. 1. А-Л. – 824 с.
5. Большой англо-русский словарь: В 2-х т. Ок. 150000 слов. / Сост. Н.Н.Амосова, Ю.Д.Апресян, И.Р.Гальперин и др.; Под общ. рук. И.Р.Гальперина. – 3-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 1979. – Т. 2. М-Z. – 864 с.
6. Великобритания: Лингвострановедческий словарь. 9500 единиц / А.Р.Рум, Л.В.Колесников, Г.А.Пасечник и др. – М.: Рус. яз., 1978. – 480 с.
7. Иванова Л.П. К проблеме заимствования преседентного антропонима // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И.Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Том 18. – №2. – С. 58-61.
8. Калинин В.М. Поэтика онима. – Донецк: Юго-Восток, 1999. – 408 с.
9. Карабан В.І., Олійник Т.І. Етноспецифічність власних імен та передача їхніх автономастичних значень у перекладі // Іноземна філологія. – 1998. – Вип. 27. – С.25-27.
10. Турута И.И. Собственные имена в художественной речи А.М.Горького (прозвища и фамилии): АКД. – Киев, 1985. – 24 с.
11. Rudnicka E. Eponymical lexical items as the object of translation //Вісник Сумського державного університету. Серія „Філологічні науки”. – 2004. – №4 (63). – С. 154-160.
12. Longman Dictionary of Contemporary English. – 2003. – 1950 pp.
13. www.macmillandictionary.com

Поступила до редакції 28.02.2006 р.